

KAREL A JOSEF ČAPKOVI

ZE ŽIVOTA HMYZU

CHARAKTERISTIKA UMĚleckého TEXTU

FELIX: Ne, Clythie, úděl mládí je trpět. A úděl básníka – trpět stonásob. Na mou čest.

CLYTHIE: Úděl básníka je hrozně se radovat; a oslavovat život; víte, milostný, štědrý, zelený život. Ach, Felixi, vy mně připomínáte první lásku.

FELIX: Koho?

CLYTHIE: Nikoho. Žádná má láska nebyla první. Hu, ten Viktor! Mně se muži tak protiví! Budeme přítelkyněmi, Felixi, chcete?

FELIX: Přítelkyněmi?

CLYTHIE: Vy přece o lásku nestojíte. Láska je tak nízká... Ach, já bych chtěla něco hodně zvláštního a čistého! Něco nevšedního! Něco nového!

FELIX: Báseň?

CLYTHIE: Taky třeba. Vidíte, jak vás mám ráda.

FELIX: Počkejte! *Vyskočí nadšen.*
„Do srdce mi vlétla
jako do dětské zřítelnice
paprsek světla.
Když jsem ji potkal, mákem zaplála,
celičká vzkvetla
a plachostí svou mne podarovala.“

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

z prvního dějství, kde vystupují motýli

Předehra

Opilý Tulák se domotá na louku, lehne si do trávy o pozoruje okolí. Vadí mu, že ho lidé oslovují „člověče“, jako by byl nikdo. Připadne na nápad, že bude lidé považovat za hmyz. Na louku přichází Pedant a poučuje Tuláka o tom, jak je prospěšné chytat motýly. Přitom je ale napichuje na špendlíky. Předehra končí tím, že Tulák recituje báseň o lásce.

Jednání první – motýlové

- dějství ukazuje spletitost mezilidských vztahů, nestálost mužů a podlé jednání žen, touhu po párení, ale ne po trvalém vztahu

Motýl Felix miluje motýlici Iris a skládá pro ni básně. Iris má však jiného milého, motýla Viktora. Iris a Viktor přiletí k Felixovi, Iris s ním flirtuje a Viktor si dělá legraci z jeho poezie. Druhým párem je Clythie a Otakar. Clythie a Iris se na oko tváří jako kamarádky, ale přitom je jasné, že spolu soupeří o přízeň motylů. Také Clythie flirtuje s Felixem. Nakonec je Viktor sezrán ptákem, Iris přebere Clythii Otakara a Felix skládá básně o Clythii, která odletá shánět nového partnera.

Dějství druhé – kořistníci

- dějství ukazuje, jak se lidé honí za hmotným majetkem, který je vlastně k ničemu, jak jsou nekritičtí vůči svým dětem a necitliví k jiným

Chrobák a Chrobačka mají svoji kuličku, která je pro ně vším – jejich štěstí, poklad, život, skvost a dílo. Bojí se, aby jim ji někdo neukradl, a tak jde Chrobák hledat skrýš a Chrobačka hlídá. Až kuličku schovají, mohli by si udělat další, i když to přinese víc starostí. Chrobačka vidí vhodné místo,

jde se tam podívat a kuličku jí ukradne Cizí chrobák. Tulák to viděl a když se Chrobačka vrátí, popíše jí, kdo kuličku odnesl. Chrobačka si myslí, že je to její manžel, a jde ho hledat. Chrobák se vrací a ihned se shání po své kuličce, ani ho nenapadne pátrat po své ženě.

Objevuje se Lumek, jehož jedinou životní radostí je krmit Larvičku, svého potomka. Poté vystoupí Cvrček a těhotná paní Cvrčková, kteří se stěhují do domku po právě zabitém jiném cvrčkovi, což se jim náramně hodí. Pan Cvrček se seznamuje se sousedy a paní Cvrčková mezičím vyzvídá na Tulákovi, proč nemá děti. Nakonec Lumek použije paní Cvrčkovou jako jídlo pro svou Larvičku. Poté sežere i Cvrčka, loví totiž pro jistotu do zásoby.

Na scéně vystoupí věčně nespokojený Parazit, který Lumkovi závidí jeho schopnost hbitě lovit potravu. V závěru dějství Parazit sežere Lumkovi jeho Larvičku.

Tulák během tohoto dějství hovoří s Kuklou. V závěru opět ve verších shrnuje své pozorování – každý si jen mamoní majetek.

Dějství třetí – mravenci

- tato část má ukázat, jak mají lidé touhu válčit, ničit a neustále se někam hnát

Tulák s Kuklou hovoří o tom, že smyslem života je být součástí společenství. Tulák zjistí, že sedí v mraveništi, a se zájmem sleduje práci. Mravenci ze společnosti Mravenica mu sdělí, že je důležité pracovat rychle, šetřit čas a že už přemohli jiné druhy mravenců. Ted chtějí zvítězit ještě nad Žlutými a mají nesmírnou radost, když jim Žlutí vyhlásí válku. Objevuje se Inženýr, Vynálezce, Diktátor a další, všichni z války těží. Rozkaz zní pobít všechny, ženy i zárodky. Nakonec jsou však vítězi Žlutí a jejich vůdce se prohlašuje za vladaře vesmíru. Tulák to nevydrží a zašlápně ho.

Epilog – Život a smrt

Tulák se probouzí, kolem něj je tma a odevšad znějí hlasy. Vystoupí jepice, které vykřikují, co je smyslem života, a padají mrtvé k zemi. Kukla se konečně vylíhla, i z ní je jepice, která brzy umírá. Tulák tomu nemůže uvěřit a má pocit, že i po něm sahá Smrt. Jeho poslední chvíle pozorují dva slimáci, kteří jsou rádi, že žijí a mohou lézt dál.

Mrtvého tuláka ráno našel dřevorubec. Kolem prochází Teta s novorozenětem, nese ho ke krtu, a život kolem běží.

Doplněk pro režiséra

- po odchodu slimáků může režisér využít smírnější konec. Tulák se probouzí a potkává dva drvoštěpy. Je rád, že se mu všechno jen zdálo, a že je hezký den.

- **téma a motiv**

téma: láska

motiv: mládí, básník, přítelkyně, báseň

- **časoprostor**

prostor: louka

čas: neurčený

- **kompoziční výstavba**

úryvek je složen z 9 replik, děj je vyprávěn chronologicky

- **literární forma, druh a žánr**

drama, drama, alegorická satirická komedie

- **vypravěč**

v dramatu se neurčuje

- **postava**

Felix – ne příliš nadaný básník, miloval Iris, ale nechá se svádět Clythií

Clythie – přiletěla s Otakarem, ale nyní chce získat Felixe, odsuzuje muže
Tulák – vyřazený ze společnosti, samotář, nemá příliš v lásce obyčejné lidi
Motýli – přelétaví, nestálí, laškovní, povrchní
Chrobáci – hamžní majetek
Lumek – nekritický rodič
Mravenci – pracovití, nevýrazní, touží po ovládání světa

- **vyprávěcí způsoby**

přímá řeč dvou postav – Felixe a Clythie

- **typy promluv**

dialog Felixe a Clythie

- **veršová výstavba**

Felixova báseň má veršové schéma A, B, A, C, A, D

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

<i>Hu, ten Viktor! Mně se muži tak protiví!</i>	věty zvolací
<i>Přítelkyněmi?</i>	řečnická otázka
<i>Láska je tak nízká...</i>	nedořečenost

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

<i>zelený život</i>	epiteton
<i>Žádná má láska nebyla první.</i>	oxymóron
<i>mákem zaplála</i>	metafora - (= zčervenalá)

Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

1. pol. 20. století – meziválečná doba

Karel Čapek (1890–1938)

- narodil se 9. ledna 1890 v Malých Svatoňovicích
- nejmladší ze tří dětí (Josef – malíř, spisovatel; Helena – autorka vzpomínkové knihy *Moji milí bratři*)
- žurnalista, prozaik, dramatik, překladatel, kritik, eseista, cestovatel, psal knihy pro děti
- znal se Masarykem (*Hovory s TGM*), oficiální autor; mluvčí Hradu
- studoval gymnázium v Hradci Králové, po odhalení jím organizovaného protirakouského spolku přešel do Brna => maturoval v Praze, potom FF UK (studoval – filozofii, estetiku, dějiny výtvarného umění, germanistiku, anglistiku a bohemistiku)
- po škole vychovatel => knihovník Národního muzea => do r. 1938 redaktor Národních listů a Lidových novin, ve Vinohradském divadle 1921-23 jako dramaturg a režisér
- zvolen prvním předsedou československého PEN klubu (celosvětové sdružení spisovatelů)
- v r. 1935 se oženil se spisovatelkou a herečkou Olgou Scheinpflugovou
- po abdikaci E. Beneše v roce 1938 se stal posledním symbolem první republiky
- zemřel pár měsíců před plánovaným zatčením gestapem 25. 12. 1938
- Čapek byl velice dobrým amatérským fotografem
- patřil mezi přední sběratele etnické hudby (dnes v majetku Náprstkovova muzea)
- často cestoval, rád zahraničil, měl rád zvířata, sbíral LP desky

publicistická činnost

- pěstoval především fejeton, sloupek a causerii, vyšlo mnoho výborů

V zajetí slov – o frázích, *Na břehu dnů*, *Kritika slov a úsloví*

fejetony: cestopisné *Italské listy*, *Anglické listy*, *Obrázky z Holandska*, *Cesta na sever*, *Výlet do Španěl*, a o lidech, např. *Zahradníkův rok*, *Jak se co dělá*, *Měl jsem psa a kočku*

utopická díla

dramata i romány, převratný vynález má špatné účinky na lidstvo

- katastrofy jsou varování, Čapek nevěřil technice, vždy je v kontrastu s přírodou

R. U. R.

Továrna na absolutno – román, zvláštní karburátor rozbíjí atomy a současně uvolňuje absolutno.

Absolutno mění lidi, stávají se náboženskými fanatiky a mají potřebu válčit.

Věc Makropulos – drama, na počátku je vynález zasahující do života jedné osoby, Eliny Makropulové. Příběh má počátek na přelomu 16. a 17. století v dílně alchymistů Rudolfa II. Jeden z nich nalezne prostředek prodlužující život. Elina ho užije, prodloužení života nepřináší dobrý výsledek. Nakonec si pamatuje jen to špatné, život ztrácí kouzlo, je zklamaná. Když má znova užít tento prostředek, odmítne a umírá. Dá ho mladé dívce, ale ta si je vědoma kouzla lidského života. Celý recept spálí nad svíčkou

Krakatit – román o zneužití vynálezu. Inženýr Prokop objevil třaskavinu, která byla schopná zničit svět. Třaskavinu mu někdo ukradne a on pátrá, kdo, všichni ji chtějí jen zneužít.

Válka s mloky

noetická triologie

Čapek se zabýval pragmatismem – filozofický směr, kritériem pravdy je užitečnost, hodnota, úspěšnost – pravdivé je to, co má praktický důsledek. -> pravda je relativní

noetický = poznávací

- práce z počátku 30. let

- 3 romány s nezávislým dějem, spojitost – možnost poznání druhého člověka

Hordubal, *Povětroň*, *Obyčejný život*

Čapek proti fašismu

- vystupoval jasně a ostře

Bílá nemoc

Matka – drama, námět od manželky Olgy, reakce na válku ve Španělsku

- matka si povídá se zemřelými muži ze své rodiny (s manželem a se 4 syny). Naživu je pouze Toni. Matka slyší v rádiu hlášení o tom, že jsou zabíjeny i děti, a sama posílá Tonoho do války.

pohádky

výrazné rysy Čapkových pohádek:

- pohádkový svět není vysloveně kouzelný, bytosti jsou polidštěné
- děj se odehrává na konkrétním místě
- nevystupují v nich vysloveně zlé postavy, např. loupežníci jsou spíš dojemní
- hromadění synonym, užívání novotvarů

Devatero pohádek – a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívazek

Dášeňka čili Život štěněte

výběr z dalších známých děl:

Povídky z jedné kapsy, Povídky z druhé kapsy – sám Čapek rozděloval povídky na noetické (objevování skutečnosti) a justiční (jak trestat?)

Hovory s T. G. Masarykem – rozhovor, který vznikal 7 let

Josef Čapek (1887–1945)

- narodil se v Hronově jako prostřední ze tří sourozenců
- malíř-kubista, grafik, ilustrátor, jevištní výtvarník, karikaturista, spisovatel a novinář
- navštěvoval tkalcovskou školu, poté studoval na Uměleckoprůmyslové škole
- od studií žil v Praze
- měl oční vadu, proto nemusel narukovat do 1. světové války
- nejprve byl známý jako literát, až poté jako malíř
- psát začínal společně s bratrem Karlem, společně také cestovali po Evropě
- byl redaktorem Národních listů, poté Lidových novin, působil v časopisech věnovaných výtvarnému umění
- oženil se s Jarmilou Pospíšilovou, měli dceru Alenu
- ilustroval knihy pro děti: Edudant a Francimor (Karel Poláček), Žabákova dobrodružství (K. Graham)
- roku 1939 byl odveden do koncentračního tábora za protifašistickou činnost, zde pracoval v malířské a písmomalířské dílně spolu s Emilem Fillou
- během věznění psal, díla kolovala v opisech
- zemřel na skvrnitý tyfus mezi 13. a 15. dubnem 1945 (tj. krátce před osvobozením) v koncentračním táboře Bergen-Belsen
- symbolický hrob je na pražském Vyšehradě

Lélio – povídka

Nejskromnější umění – úvahy původně otištěné v novinách

Stín kapradiny – poetická detektivka – dva pytláci zavraždili lesníka, schovávají se

Kulhavý poutník – filozofická próza

Psáno do mraků – soubor aforismů

Země mnoha jmen – divadelní hra, utopie zabývající se smyslem revoluce, neměla úspěch

Básně z koncentračního tábora – básnická sbírka vydaná posmrtně, uspořádal Vladimír Holan po narození dcery se věnoval literatuře pro děti:

Povídání o pejskovi a kočičce – pohádky s vlastními ilustracemi

Povídejme si, děti

O tlustém pradědečkovi a loupežnících – desátá pohádka k bratrovi *Devateru pohádek*

Společná díla:

Zářivé hlubiny, Krakonošova zahrada – soubory krátkých próz ve stylu secese

Lásky hra osudná – první společná hra

Adam Stvořitel – poslední divadelní hra, filozofická alegorie

- **literární / obecně kulturní kontext**

- představitelé humanistické demokratické literatury = demokratický proud
- meziválečná česká próza
- pragmaticky orientovaní autoři
- spojuje je novinářská činnost v Lidových novinách (demokraticky zaměřené noviny)
(Na tvorbu Karla Čapka mělo velký vliv jeho filosofické a estetické vzdělání, především pragmatismus a expresionismus, dále ho velmi ovlivnila vědeckotechnická revoluce, v mnoha dílech vyjadřoval obavu, že jednou technika získá moc nad člověkem.)
Josef Čapek byl ve své tvorbě silně ovlivněn výtvarným uměním.)

demokratický proud:

Karel Poláček (1892–1944)

- * Rychnov nad Kněžnou, soudničkář a fejetonista v Lidových novinách
- židovský původ, zahynul roku 1944 v Osvětimi
- považován za tvůrce sloupku (přinesl něco mezi fejetonem a povídka)
- tvorba pro děti: *Edudant a Francimor, Bylo nás pět*
- humoristické knihy: *Michelup a motocykl, Muži v ofsajdu*
- Židovské anekdoty* – rád vyprávěl vtipy

Eduard Bass (1888–1946)

spisovatel, novinář, redaktor, herec, autor textů pro kabaret

Klapzubova jedenáctka – moderní pohádka pro mládež

Cirkus Humberto – jediný autorův román, hodnocen nejvýš

Další údaje o knize:

- dominantní slohový postup:

vyprávěcí

- vysvětlení názvu díla:

Ze života hmyzu, komedie o třech aktech a s předehrou a epilogem – hra přináší jakési exkurze do života různých druhů hmyzu, podtitul vystihuje rozdělení hry

- posouzení aktuálnosti díla:

Využitá alegorie (hmyz se chová jako lidé) je stále aktuální, kritizovány jsou všeobecné lidské vlastnosti.

- pravděpodobný adresát:

Hra se dotýká všech bez rozdílu, každý se pravděpodobně najde v jednom z druhů hmyzu.

- určení smyslu díla:

Hra má poukázat na záporné lidské vlastnosti, které si vlastně ani neuvědomujeme.

- zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:

Hra byla napsána v prvním tvůrčím období, kdy ještě bratři tvořili společně. Kniha vyšla s obálkou navrženou Josefem Čapkem.

Ve hře se objevují prvky existencialismu, který se tehdy v literatuře projevoval.

- tematicky podobné dílo:

Jean de La Fontaine – *Bajky*: zvířata se chovají jako lidé, v závěru je poučení

Karel Čapek – *Válka s mloky*: podobnost se třetím jednáním, kdy zuří válka

- porovnání s filmovou verzí nebo dramatizací:

Ze života hmyzu – dramatizace se ujali bratři sami, Josef navrhnul scénu a kostýmy.

Poprvé se hrálo roku 1922 v Brně, stejného roku v pražském Národním divadle. Hra měla veliký úspěch.

- hra byla natočena pro televizi, existuje také rozhlasová verze